

Inhoud

Inleiding: Moord om een sterke staat	7
1. Aan de hand van de filhellenen	23
2. Het einde van de ‘Grote Idee’	57
3. Diepe wonden	89
4. Overhaast de EU in	117
5. Wat de nieuwe premier Papandreou aantrof	153
6. Het eerste noodkrediet	189
7. De zwakke staat vernederd	219
8. Samaras’ hardvochtig premierschap	249
9. De harde werkelijkheid van de crisis	281
10. De jongensclub van Alexis Tsipras	303
11. Referendum en toch weer verkiezingen	335
12. Waarom falen landen?	365
Noten	387

Inleiding: Moord om een sterke staat

Ioannis Kapodistrias stond vroeg op die ochtend, vroeger dan hij misschien gewild had, in elk geval vroeger dan hij voor de zondag gewend was. De ongenaakbare zomerwarmte was al geweken. Het licht door de kieren van de luiken van zijn slaapverblijf deed vermoeden dat het ook deze ochtend nog heel helder was. De herfst kondigde zich nog niet aan.

Ioannis had de vorige avond al min of meer besloten dat hij die ochtend naar de kerk zou gaan. Hij had het gevoel dat een kerkgang bij zijn functie paste, dat hij naar de kerk behoorde te gaan. Hij vond ook dat hij niet moest wijken voor een eventuele dreiging. Ioannis ervoer een zondagse kerkgang als een waardevol en mooi ritueel. Dan was hij even niet vol van zijn eigen gedachten, kon er niet gewerkt worden, had hij niet de gelegenheid om iemand te ontvangen of bij zich te roepen, hoefde hij geen gunsten uit te delen of te verlangen, en waren de beslommeringen rond de staat als vanzelf voor enkele uren terzijde geschoven.

Ioannis was eraan gewend geraakt dat hij steeds moest improviseren, van dag tot dag, soms van uur tot uur. Eigenlijk stond hem dat tegen, maar de omstandigheden waren niet anders. Het bracht hem ertoe met nog meer en extra kracht in te zetten op wat hij dacht dat er voor de toekomst van de nieuwe staat noodzakelijk zou zijn. Hij had al lang het gevoel dat hij die lastige familie Mavromichalis uit dat rebelse en strijdbare Mani niet met zachte hand aan zijn kant zou krijgen, nooit zover zou krijgen dat die zijn lijn echt zou steunen. Hij had troepen gestuurd naar Mani om die plaatselijke potentaten eens goed te laten voelen wie het voor het zeggen had in de nieuwe staat. Bij terugkomst hadden zijn commandanten nog eens een keer bevestigd dat Mani een heel onherbergzame streek was, dat het lastig kon zijn in het gebied door te dringen en de lokale heersers in het gareel

te krijgen. Maar ze hadden de leider van de Maniaten, ene Petros Mavromichalis, wel weten op te pakken. Die zat nu in een cel van de nieuwe republiek.

Meteen die ochtend besloot Ioannis definitief dat hij naar de kerk zou gaan en dat betekende vanzelfsprekend naar de niet ver van de haven nieuw gebouwde Ágios Spyρίdon, nu de belangrijkste kerk van de hoofdstad Nafplion. Ioannis wist dat het hem met klem zou worden afgeraden om over straat te gaan, het hoofd van zijn lijfwachten en zijn medewerkers vonden dat te gevaarlijk. En dat kreeg hij ook te horen toen hij aankondigde de kerk te gaan bezoeken. ‘U heeft te veel vijanden’, ‘Er zijn te veel mensen die zich verzetten tegen uw koers’, werd hem gezegd. Er werd niet gezegd dat het gevaar van een aanslag dreigde, dat zijn leven in het geding kon zijn, maar dat was wel wat er bedoeld werd, en dat wist Ioannis. Hij luisterde naar de bekende argumenten, vond ze waardevol, maar vond ook dat de president van de nieuw te vormen Griekse staat niet kon wijken voor elk gevaar dat er elke dag opnieuw dreigde.

Rond zes uur, na een haastig ontbijt, verliet Ioannis zijn huis. Hij werd vergezeld door twee lijfwachten, de soldaat Leonidis en zijn dienaar, de Kretenzer Kozonis, die maar één arm had. Te voet gingen ze naar de Ágios Spyρίdon. Toen Kapodistrias aankwam, herkende hij naast de kerkdeur een broer, Konstantinos, en een zoon Georgios, van de door hem opgepakte Petros Mavromichalis. Deze beide mannen waren onder huisarrest geplaatst in Nafplion en zouden daar dus niet mogen staan. Even stond Ioannis stil, was er een blik van verstandhouding met de twee mannen, toen wilde hij zijn weg vervolgen. Net voor Ioannis de kerk kon betreden, schampte een schot uit het pistool van Konstantinos, zijn hoofd. Vervolgens trok Georgios zijn sabel en doorboorde Ioannis. Hij stierf in de armen van zijn beide lijfwachten. De dienaar Kozonis legde het lichaam op de grond en wist Konstantinos met een schot te verwonden. Toen deze probeerde weg te rennen door de straten van Nafplion, werd hij door een woedende menigte tegengehouden en gelynch. Georgios wist wel in de drukte weg te komen, werd later opgepakt en

weer wat later geëxecuteerd onder de ogen van zijn vader Petros Mavromichalis.

Zo verloor op zondag 27 september 1831 Ioannis Kapodistrias, de eerste president van een nog niet internationaal erkend onafhankelijk Griekenland, het leven. Hij was geboren als Giovanni Capo d'Istria op het Griekse eiland Corfu. Dat was een van de weinige Griekse gebieden die nooit onder het beheer van de Ottomanen hadden gestaan, maar eeuwen deel uitmaakte van de Venetiaanse republiek. Capo d'Istria volgde in Italië een opleiding tot arts. Als jonge man was hij minister van de Republiek van de Zeven Eilanden, de zogenoemde Eptanese, toen Corfu en zes andere Ionische eilanden van 1800 tot 1807 korte tijd een zekere onafhankelijkheid genoten. Voor het eerst sinds de val van het Byzantijnse rijk werden Griekse gebieden weer bestuurd door Grieken. Toen de Fransen en Engelsen het bestuur van de eilanden overnamen, trad Kapodistrias als diplomaat in dienst van de Russen. Dat was niets opzienbarends gezien de hechte banden van de Grieken met de Russen sinds de val, eeuwen eerder, van Byzantium. De christelijk-orthodoxe tsaren voelden zich bovendien de erfgenamen van het orthodoxe Byzantium. In 1813 kreeg Kapodistrias van de tsaar de opdracht om mee te helpen met de vrijmaking van Zwitserland van de invloed van het Frankrijk van Napoleon. Hij wist de Zwitserse onafhankelijkheid en neutraliteit te bewerkstelligen, en speelde een grote rol bij de totstandkoming van de Zwitserse constitutie met de negentien kantons. Zo kon het gebeuren dat in september 2009 de Russische president Dmitri Medvedev, op staatsbezoek in Zwitserland, in Lausanne een borstbeeld van Kapodistrias onthulde.

Kapodistrias was na verloop van tijd ongelukkig over de houding van de tsaar. Omdat deze weigerde actief de Griekse vrijheidsstrijd te steunen, nam hij ontslag uit Russische dienst en ging zich inspannen voor het Griekse verzet. Om zijn gezag en ervaring werd hij in 1827 door de vrijheidsstrijders tot eerste staatshoofd gekozen, met de titel van gouverneur. In januari 1928 zette Kapodistrias voet aan wal in Nafplion, de eerste hoofdstad van het onafhankelijke Griekenland.

De taak waar deze ervaren diplomaat voor stond, was immens. Het Ottomaanse rijk was in verval en de vrijheidsoorlog in de van oudsher Griekse gebieden verliep chaotisch en versnipperd. Lokaal waren tal van nauwelijks georganiseerde groepen actief in het verzet. Soms ondersteunden die groepen elkaar, maar vaak ook niet, en konden de Turkse overheersers hun neergang vertragen door gebruik te maken van de onderlinge verdeeldheid van de Griekse verzetsstrijders.

Petros Mavromichalis op de Mani, een landtong in het zuiden van de Peloponnesos, was zo'n lokale machthebber, een 'primaat' of 'archont', in het Grieks ook wel *béïs*, afgeleid van de Turkse titel *bey* voor iemand die het hoogste burgerlijk en militair ambt bekleedde in het Ottomaanse rijk. Deze maniatische archont staat in de geschiedenisboeken dan ook bekend onder de naam Petrobéïs Mavromichalis. Hij heerste over een gebied waar de Ottomanen al niets meer te zeggen hadden, was een soort koning in zijn eigen koninkrijkje.

Voor Kapodistrias waren de lokale potentaten met hun clans niet meer dan een bijproduct van het vervallen Ottomaanse rijk. Ze zaten hem in de weg, omdat hij de ambitie had in de nieuw te stichten staat een sterk centraal gezag op te bouwen. Kapodistrias stond een Griekenland voor ogen met een staatsvorm naar het voorbeeld van de andere grote Europese landen, en in dat streven koos hij voor een harde en autoritaire lijn. Historici suggereren dat zijn ervaring met de Russen hem aanzette om als een despoot te regeren. De gouverneur, *kyvernítés*, lag overhoop met Petros Mavromichalis over de eis belastingpenningen af te staan aan de centrale nieuwe regering. Voor de lokale potentaten zou een dergelijke financiële aderlating het einde van hun macht en invloed betekenen. Kapodistrias had ook problemen met sterke clans op de eilanden Poros en Hydra, die belastingvoordelen genoten en zich misdeeld en miskend voelden omdat ze veel kapitaal en materieel hadden ingezet in de onafhankelijkheidsoorlog en uiteindelijk nauwelijks in de macht konden delen. Dan waren er ook nog grote spanningen tussen Kapodistrias en de bekendste lokale vrijheidsoorlogvoerder Theodoros Kolokotronis, die

zich ook miskend voelde in de heldhaftige strijd die hij tegen de Turken had gevoerd. Bij autochtone Grieken leefde toen al het gevoel dat zij zelf niet genoeg zeggenschap kregen in het bestuur. Ze meenden dat alles werd bepaald door buitenlandse mogendheden en 'geïmporteerde stromannen van het buitenland', waartoe Kapodistrias werd gerekend.

Op de weigering van de Maniaten om belasting te betalen vroeg Kapodistrias of Petros' broer Tzanis naar Nafplion kon komen om de zaak te bespreken. Deze was nog niet gearriveerd, of hij werd opgepakt en in de gevangenis gegooid. Vervolgens werden soldaten naar Mani gestuurd om ook Petros op te pakken. Petros' broer Konstantinos en Petros' zoon Georgios, de beide moordenaars, kregen, zoals gezegd, in Nafplion huisarrest.

In het begin van de negentiende eeuw moest de Griekse staat nog worden gevormd. De gebieden die ooit tot het Byzantijnse rijk hadden behoord, waren eeuwen verwaarloosd en onderontwikkeld in vergelijking met andere Europese naties. Dat in dit gebied met schaapsherders, boeren en vrijgevochten boevenvolk als de *kléftes*, de bakermat van de democratie lag, was haast niet voor te stellen. De Griekse gebieden herinnerden in niets aan het Griekenland uit de klassieke oudheid. Letterlijk genomen is dat onjuist, want er waren her en der in het land nog restanten van bouwwerken uit de klassieke tijd bewaard gebleven. Voor de schaapsherders en de boeren waren dat niet veel meer dan ruïnes, die ze altijd tegenkwamen op hun pad.

Kapodistrias zag de noodzaak in van een ingrijpende modernisering van Griekenland. Befaamd is de anekdote over zijn poging om de tot dan onbekende aardappel te introduceren. De president zou opdracht hebben gegeven belangstellenden gratis aardappels te geven. Maar de animo bleek gering. Daarop zou hij een hele scheepslading aardappels op de kade van Nafplion hebben laten lossen. Om de schijn op te houden dat het om iets van grote waarde ging, werd de berg aardappels bewaakt. Dat trok de aandacht van burgers en dieven. Het duurde niet heel lang of een groot deel van de aardappels was gestolen, niet in de laatste plaats omdat de bewakers opdracht hadden gekregen

niet al te goed op te letten. Zo is Griekenland aan de aardappel geraakt. En met succes, in het overbekende gerecht *mousakás* zit aardappel verwerkt, en in toeristenmenu's is het soms lastig de patates frites te mijden.

Onderontwikkeld is Griekenland al lang niet meer en uiteraard heeft het inmiddels een centrale overheid, is er sprake van een 'staat'. Die staat is echter nog altijd zwak en op beslissende momenten vaak onvoldoende effectief. Bijna twee eeuwen na Kapodistrias zijn in het Griekse politieke leven de familiebanden op het lokale niveau en denken in clanstructuren nog altijd dominant. Voor een meerderheid van de Griekse politici is de staat een vage abstractie waar je liefdeloos mee om kunt springen, waar je van neemt en zelden iets aan teruggeeft, die dus altijd verwaarloosd is, omdat niemand er verantwoordelijkheid voor neemt. Geen politicus in Griekenland die ooit 'in naam van de staat' handelt. Voor de burger belichaamt de staat de hoop op een baan, op een pensioen, op zekerheid. Tegelijkertijd is die staat een veelkoppig monster, door eigen zwakte en onzekerheid bureaucratisch tot in al zijn vezels, een tijdrovende verschrikking voor burgers die de overheid nodig hebben om iets te regelen en van wie praktisch altijd wordt verlangd dat ze persoonlijk naar een bureau of loket komen. Bedrijven hebben vaak 'een mannetje' in dienst dat zijn dagen vult met het halen van de steeds weer benodigde stempels. De plaatselijke 'eigen' politicus is voor de burger zijn toegang tot de staat. Een kiezer uit de stad Volos vervoegt zich met zijn vragen, wensen en verlangens bij zijn of haar afgevaardigde uit Volos. De gekende wet van het cliëntelisme wil dat de politicus zich inspant voor de kiezers die hij aan zich gebonden heeft. In ruil daarvoor weet de politicus zich verzekerd van stemmen.

Met de Griekse crisis had het anders kunnen lopen als de in oktober 2009 bij de stembus verslagen regering van Konstantinos Karamanlis niet heimelijk de overheidsfinanciën had laten ontspreiden. Maar het onvermogen van Karamanlis' regering vormde meer de aanleiding dan de oorzaak van alle ellende. Een echte crisis was misschien zelfs nooit uitgebroken als Griekenland

niet gevangen had gezeten in het keurslijf van de euro. Door de deelname aan de Europese eenheidsmunt ontbrak de mogelijkheid te kiezen voor de noodzakelijke verlaging van de welvaart via het relatief eenvoudige middel van een waardevermindering van de eigen munt.

Voor de Griekse crisis zijn veel verklaringen. In de jaren voorafgaand aan de crisis is het op vele fronten mis gegaan. De belangrijkste onderliggende oorzaak van alle ellende is in onze visie de zwakte van de Griekse staat. Kapodistrias was de eerste en zeker niet de laatste Griekse politicus die inzag dat een behoorlijk functionerend Griekenland een sterke staat nodig had, niet noodzakelijk een grote of omvangrijke staat, maar wel een effectieve. Het project om voor het nieuwe autonome Griekenland ook stevige, bijpassende staatsstructuren op te bouwen, is nooit voltooid. De effectiviteit van de staat is altijd tekortgeschoten, omdat een grote meerderheid van de Griekse politici, en uiteindelijk dus de Griekse kiezer die in hoge mate van deze politici afhankelijk was gemaakt, altijd heeft voorkomen dat de staat een vuist kon maken.

Een uiting van de zwakke staat – en als verklaring voor de crisis van groot belang – is de wijdverbreide ontduiking van belasting. Dat speelt vooral bij de inkomstenbelasting. Het komt er in de praktijk op neer dat alleen Grieken in loondienst, bij de overheid en bij grotere bedrijven, belasting over hun inkomen betalen, omdat de werkgever dat automatisch doet en omdat dit ook redelijk eenvoudig te controleren is. De in Griekenland naar verhouding zeer grote groep zelfstandigen draagt nauwelijks belasting af. Het onvermogen van de staat om hier iets aan te doen, en vaak ook de onwil, spelen het land al decennialang parten.

Een van de merkwaardige fenomenen van de Griekse belastingdienst is dat deze vaak pas in beweging komt wanneer de minister daartoe opdracht geeft. Die moet de inspecteurs te verstaan geven dat ze aan de slag moeten om belastingpenningen binnen te halen. Dat is soms ook terug te lezen in de Griekse kranten. Die melden dan dat in bijvoorbeeld de maand juni wel erg weinig belasting is geïnd en dat de minister opdracht heeft

gegeven de inning snel te intensiveren. De Griekse journalist Yannis Palaiologos schrijft in het uiterst leesbare *The 13th Labour of Hercules*: als Franz Kafka een Griek was geweest, had zijn belangrijkste roman *Het belastingkantoor* geheten. Een rakere typering is nauwelijks mogelijk.

Shereen en Jule spraken voor dit boek met Harris Theocharis. Hij werd begin 2013 benoemd tot directeur van een nieuw opgezette belastingdienst. Dat was een goed teken, want Theocharis was nu eens geen vriendje van de regerende partij – op dat moment het centrumrechtse Nea Dimokratia – maar een technocraat met de ambitie de belastinginning daadwerkelijk te verbeteren. Theocharis vertelde dat de start niet makkelijk was.

Er is altijd een strijd wat politiek is, en wat moet worden gezien als onderdeel van de uitvoering. Er is een grijs gebied en daar was ook de wetgeving niet helder. Het cliëntelisme bleef een groot punt. Vanuit de regering en door parlementsleden werd er druk op me uitgeoefend om in de nieuwe organisatie bepaalde mensen aan te nemen. Ik zei meestal ‘nee’ en dat maakte me niet populair.

Hij zei in één jaar het aantal belastingkantoren te hebben teruggebracht van 288 naar 118. ‘Dat gaf veel klachten van burgemeesters en van mensen die op een ander eiland moesten gaan werken.’ Volgens Theocharis nam bij de nadering van verkiezingen de druk toe om met de belastinginning wat toegeeflijker te zijn:

Dat werd me nooit ‘officieel’ gevraagd, maar bij een vergadering laat men dan zo eens vallen dat de belastingdienst de teugels even moet laten vieren. Of er verschijnen opeens allerlei artikelen in de pers dat het niet goed gaat bij de belastingdienst. Ik werd in de pers regelmatig aangevallen, omdat onafhankelijkheid niet steeds op prijs werd gesteld.

Volgens Theocharis leiden competentiegeschillen vaak tot de grootste problemen, ‘niet omdat iedereen verantwoordelijkheid

wil, maar juist omdat niemand dat wil'. Na ruim een jaar moest hij opstappen, omdat er te veel gedoe was rond de organisatie.

Ik kon niet op die manier zo geïsoleerd werken. Er was elke dag wel iets over in het nieuws. Ik heb toen een gesprek gehad met minister van Financiën Stournaras, en we zijn tot de conclusie gekomen dat het beter was dat ik vertrok. Ik denk dat premier Samaras van me af wilde en ik heb zo het vermoeden dat Stournaras me ontsloeg, omdat hijzelf gouverneur van de Bank van Griekenland wilde worden. Natuurlijk vond ik het jammer en onbevredigend, maar het was ook een hele opluchting.

Shereen woont sinds 2000 in Griekenland en ondergaat dagelijks de realiteit van een land in een diepe economische en sociale crisis. In het eerste decennium van deze eeuw maakte ze nog de overdrijving mee, het dronkenmansgevoel dat het alleen maar beter kon gaan met de economie, dat de welvaart bijna vanzelf zou toenemen. Na 2009 volgde de pijnlijke ontzuivering. Niet iedere Griek is even hard getroffen door de crisis, sommigen waren weerbaarder dan anderen, maar deze crisis hakt er zo zwaar in, dat iedereen de gevolgen op de een of andere manier heeft ondervonden. De werkloosheid liep op tot een kwart van de beroepsbevolking, bij jongeren zelfs tot zestig procent, een groot deel van de bevolking moet het doen zonder ziektekostenverzekering en het toch al niet hoge minimumloon ging met honderden euro's per maand omlaag. Samengevat in de cijfers over de totale economie: het bruto binnenlands product slonk van 2008 tot en met 2014 met bijna een derde.

En dan hebben we het over de meetbare cijfers. Veel maatschappelijke ellende blijft onder de radar van de statistieken. Zo weten we ongeveer hoeveel miljarden de staat door openstaande rekeningen nog verschuldigd is aan de particuliere sector, maar blijft onduidelijk hoe hoog de betalingsachterstanden binnen de particuliere sector zelf zijn. Volgens schattingen van vakbond GSEE uit 2014 zouden één miljoen Grieken één tot twaalf

maanden geen salaris hebben ontvangen. Werknemers worden aan de lopende band gedwongen onbetaald door te werken, zonder vergoeding overuren te maken en akkoord te gaan met arbeidsvoorwaarden die tegen de arbeidswetgeving indruisen. Ook komt het regelmatig voor dat werkgevers een deel of het gehele salaris zwart uitkeren. Soms gebeurt dat uit onvermogen de sociale bijdragen te betalen, maar vaak wordt er gewoon misbruik gemaakt van de situatie. Deze praktijken zijn moeilijk in kaart te brengen, omdat werknemers huiverig zijn om tegen werkgevers op te treden uit angst een baan en opgebouwde rechten te verliezen. Daarbij beschikt de Griekse staat ook niet over de middelen en de mankracht om serieus werk te maken van dit soort aanklachten. Werknemers die doorwerken zonder salaris zijn wel verplicht belasting over dat veronderstelde inkomen betalen. Mocht zo'n ongelukkige werknemer toevallig nog geld van de staat tegoed hebben, dan kan dat niet met de belastingen verrekend worden.

Shereen, opgegroeid in het keurig aangeharkte Nederland, realiseert zich achteraf nauwelijks te hebben beseft wat het belang is van een naar behoren functioneerde staat. Een staat die zijn verplichtingen niet nakomt en boven de wet lijkt te staan, creëert wantrouwen en onzekerheid. Burgers staan machteloos tegenover een overheidsapparaat dat functioneert bij de gratie van degenen die aan de macht zijn en naar hun goeddunken.

Een werknemer die op dubieuze gronden uit een overheidsfunctie ontslagen is en zijn recht wil halen, zijn baan hoopt terug te krijgen of inzet op een vervangende baan, zal de typisch Griekse wegen moeten bewandelen en via het uiterst intensieve traject van de persoonlijke contacten moeten proberen zijn doel te bereiken. Shereen kent een medewerker van een organisatie van plattelandsbibliotheken die, net als zijn collega's, vanaf 2010 geen salaris meer kreeg. Maar ontslagen werd hij niet, daar was ook geen rechtsgrond voor, omdat opeenvolgende regeringen het besluit om de organisatie definitief op te doeken maar voor zich uitschoven. Zelf ontslag nemen en proberen een andere baan te vinden wilde hij niet, omdat hij dan zijn opgebouwde

rechten zou verliezen. Pas eind 2014 leek het erop dat de man toch weer een aanstelling zou krijgen, omdat hem onrecht was aangedaan. Om dit te bereiken had hij maandenlang bij de betrokken ministeries zijn zaak bepleit. Net zolang wachten en telkens weer belet vragen tot men op het juiste ambtelijke niveau zijn verhaal wilde aanhoren en de minister kon worden overtuigd zijn handtekening te zetten. Toen op één na alle handtekeningen verzameld waren, viel de regering en was alle inspanning voor niets geweest. Met het aantreden van een nieuwe regering van een andere politieke kleur begon de bibliotheekmedewerker opnieuw aan zijn ronde langs de ministeries. Overigens dit keer wel met succes.

Dit boek, *De Griekse crisis*, gaat over de in 2009 uitgebroken economische en sociale crisis in Griekenland. Wij, Jule en Shereen, beschrijven hoe het de afgelopen paar jaar, na de mondiale crisis van 2008 en 2009, in Griekenland eerst met de economie en de overheidsfinanciën volledig misging, en hoe vervolgens de pogingen om de economie weer op het rechte spoor te trekken, leidden tot een ontwrichting van de samenleving met gevolgen die vaak niet 'Europa-waardig' waren. We beschrijven de haat-liefderelatie van Griekenland met Europa. We schetsen hoe de Grieken, aan de rand van het continent, vaak onzeker zijn over hun plaats binnen Europa en niet zeker weten of ze er wel bij horen en willen horen, maar er tegelijkertijd zeer aan hechten voor hun veiligheid en tegelijkertijd om als modern land voor vol te worden aanzien.

We geven aan hoe de Grieken voor een nieuwe politieke koers kozen, die misschien voor de toekomst nieuw perspectief kan bieden. We proberen de crisis te verklaren vanuit de geschiedenis van het land. Een wat meer directe verklaring vormt het onverantwoorde beleid van een aantal regeringen vanaf ongeveer 1980, maar we gaan een laag dieper en een stuk verder terug in de tijd, tot de strijd om de onafhankelijkheid van Griekenland, die rond 1820 begon. We plaatsen de crisis in de vanaf de Griekse onafhankelijkheid ontstane politieke en maatschappelijke cultuur en structuren. Op basis van de Griekse geschiedenis valt te

begrijpen waarom de Grieken er zo ontzettend veel moeite mee hebben dat hun economisch beleid sinds 2010 in belangrijke mate door buitenlandse geldschieters wordt gedictieerd.

Beide auteurs hebben hun eigen inbreng. Zoals gezegd, woont Shereen al jaren in Griekenland, studeerde daarvoor aan de Universiteit van Amsterdam Nieuwgriekse taal en cultuur, en spreekt vloeiend Grieks. Ze doet freelancewerk als tolk-vertaalster, assisteert televisieploegen en is correspondent in Athene voor Het Financieele Dagblad. Jule is sinds 1984 in dienst van deze krant, studeerde economie aan de Erasmus Universiteit en heeft gedurende lange periodes voor de krant de berichtgeving over Griekenland verzorgd.

Dit boek is zeker geen persoonlijk verslag van de crisis, en ook geen anekdotisch verslag van de gebeurtenissen. Het gaat ons er in de eerste plaats om de feiten te ordenen en onderlinge verbanden te laten zien, maar daarbij nemen we wel, en ook met enige regelmaat, persoonlijke ervaringen en indrukken mee waar die illustratief zijn. We putten ook uit interviews die we als journalist individueel of samen afnamen. Een aantal personen spraken we speciaal voor dit boek, zoals de oud-premiers George Papandreou, Costas Simitis en Konstantinos Mitsotakis.

Hoofdstuk één gaat over de ontstaansgeschiedenis van het moderne Griekenland in de negentiende eeuw. Europese bewonderaars van het klassieke Griekenland gingen zich inspannen voor een bevrijding van het land dat al zo lang onderdeel was van het rijk van de Ottomaanse sultan. Na een zoektocht van de grote Europese mogendheden langs de Europese vorstenhuizen, werd er in Beieren een geschikte koning voor de nieuwe staat gevonden. De economische ontwikkeling concentreerde zich sterk rond de hoofdstad Athene. En de EU had gewaarschuwd kunnen zijn: al in de negentiende eeuw ging de Griekse staat enkele malen failliet.

In dit hoofdstuk komt het gevoelige punt van de Griekse identiteit al een eerste keer aan de orde. Wat betekende het eigenlijk om 'Griek' te zijn. De klassieke geschiedenis, hoe abstract ook

voor de hedendaagse Griek, geeft de Grieken het gevoel dat ze een achtergrond hebben waar zij trots op mogen zijn.

In hoofdstuk twee is het begin positief. Griekenland wist in de eerste eeuw van zijn herwonnen onafhankelijke bestaan, zijn grondgebied aanzienlijk uit te breiden. Maar in 1922 liep het helemaal fout toen een onbezonnen avontuur in Turkije, of Klein-Azië, door de troepen van Mustafa Kemal hard werd afgestraft. Meer dan een miljoen Grieken moest naar Griekenland vluchten. Dit debacle vond plaats in een sfeer van grote en aanhoudende interne politieke verdeeldheid. Na de 'Grote Catastrofe' moesten de Grieken zichzelf opnieuw een aantal indringende vragen over hun eigen identiteit stellen. De toestroom van al die vluchtelingen uit Klein-Azië betekende dat de oosterse invloeden in Griekenland sterk toenamen. Dit versterkte de toch al bestaande vragen over de eigen Griekse identiteit.

Hoofdstuk drie behandelt de periode van de Tweede Wereldoorlog, de daarop volgende burgeroorlog en het kolonelsregime. Het zijn zwarte bladzijdes in de Griekse geschiedenis, met tussendoor een opvallende bloeiperiode onder premier Konstantinos Karamanlis. Het zijn ook de jaren waarin de trotse Grieken gefrustreerd toezagen dat ze eerst aan het handje van de Britten liepen en daarna aan die van de Amerikanen.

We doen in die eerste drie hoofdstukken geen poging de Griekse geschiedenis volledig en evenwichtig te behandelen. Op echt de hoofdlijnen geven we aan wat er sinds 1820 is gebeurd, en in de uitwerking leggen we het accent op aspecten die we van belang vinden voor het vervolg van dit boek. Voor het land historisch zeer wezenlijke periodes als het drama van Smyrna, de Tweede Wereldoorlog, de burgeroorlog, het kolonelsregime en ook de in begin 2016 nog altijd niet opgeloste kwestie-Cyprus, behandelen we slechts summier.

Ook in de volgende hoofdstukken, bij de beschrijving van de Griekse crisis, streven we niet naar volledigheid, we geven geen kroniek der gebeurtenissen met alle hoofdzaken sinds eind 2009. De nieuwe fases waarin de crisis meer dan eens terechtkwam, komen uitgebreid aan de orde, maar het zoveelste gevecht met

de trojka van economische inspecteurs over de uitvoering van de economische hervormingen, beschrijven we slechts kort of helemaal niet.

Hoofdstuk vier gaat over de eerste jaren van Griekenland als lid van de Europese Unie. Met Andreas Papandreou had het land voor het eerst een linkse premier die veel deed voor de emancipatie van zijn land, maar die ook op onbezonnen wijze de kansen verspilde die het Europese lidmaatschap bood. Het al oude cliëntelisme kon dankzij de Europese fondsen sterk opbloeien.

In hoofdstuk vijf komt aan bod hoe het mogelijk was dat de nieuw aantredende premier George Papandreou in oktober 2009 moest melden dat het helemaal mis was met de economie van zijn land. Hij had er zelf geen schuld aan, maar met Papandreous aantreden brak de Griekse crisis los. In hoofdstuk zes behandelen we de gebeurtenissen in het jaar 2010, toen de crisis nog pril was en ook nog onduidelijk hoe langdurig en diepingrijpend het allemaal zou worden. Europese politici reageerden aanvankelijk nog onzeker en aarzelend, maar besloten toch om Griekenland een noodlening te geven. In 2010 bestond er misschien nog de hoop dat de crisis met een flinke sisser zou aflopen. Dat dit niet het geval zou zijn, bleek in 2011 en in 2012, waar hoofdstuk zeven over gaat. In 2011 volgde het besluit om Athene een tweede noodlening te geven. Het maatschappelijke protest tegen het harde saneringsbeleid won inmiddels aan kracht, met acties van de ‘verontwaardigden’.

In hoofdstuk acht komen de jaren dat Antonis Samaras premier was aan de orde. Na twee verkiezingen, in mei en juni 2012, die tot een aardverschuiving in de politiek leidden, kon hij een kabinet vormen. Voor het eerst leek het gevaar groot dat de Grieken de eurozone zouden moeten verlaten, dat er een ‘Grexit’ zou volgen. Onder Samaras vond een geleidelijke radicalisering van de maatschappij plaats.

Hoofdstuk negen is meer anekdotisch van aard. We behandelen aan de hand van een aantal voorbeelden de sociale kant van de crisis, onder andere hoe het met de gezondheidszorg heel erg mis ging.

Vervolgens volgt in hoofdstuk tien de opkomst van de linkse partijencombinatie Syriza onder de nog jonge leider Alexis Tsipras. Syriza was een protestpartij, die haar sterk groeiende populariteit dankte aan de sterk toegenomen afkeer van de kiezers van vertegenwoordigers van de 'oude politiek'. Het aantreden van Syriza in de regering, in januari 2015, bracht grote risico's met zich mee, omdat de partij de 'dictaten van de trojka' niet meer wenste te slikken. Nog niet eerder leek de dreiging van een Grexit zo groot. In hoofdstuk elf behandelen we het referendum over het bezuinigingsbeleid en het aantreden van het tweede kabinet-Tsipras. Daar sluiten we de beschrijving af, op een moment van voorzichtig optimisme dat Griekenland er toch in zal slagen zijn vele problemen te overwinnen als lid van de EU en de eurozone.

Het laatste hoofdstuk, twaalf, is concluderend van aard. Daron Acemoglu en James Robinson onderzoeken in hun gerenommeerde boek *Why nations fail* waarom het met sommige landen economisch en maatschappelijk goed is gegaan, wat de omstandigheden zijn waardoor landen grote verbeteringen kunnen realiseren, en hoe het kan gebeuren dat elders juist een draai in de verkeerde richting werd gemaakt. Beide auteurs onderzoeken dit voor tal van landen, maar niet voor Griekenland. Wij passen de in dit boek aangereikte gereedschapskist voor economisch en maatschappelijk succes toe op Griekenland. Dan valt op dat het ook weer niet zó slecht gesteld is met Griekenland. Het heeft, ondanks alles, heel veel meer gemeen met Duitsland dan met Bangladesh of Zimbabwe. Als de succescriteria van *Why nations fail* op Griekenland worden losgelaten, is meteen duidelijk dat het beeld voor Griekenland een van nog volop perspectief is.

Het is, tot slot, in belangrijke mate aan de Grieken zelf te wijten dat ze met een diepe crisis werden geconfronteerd, maar Griekenland is de afgelopen jaren ook op onheuse wijze het mikpunt van spot en hoon geweest. Soms kregen in de media en de uitlatingen van politici krenkende stereotypen de overhand. Onze doelstelling is gerealiseerd, als we een voor de lezer informatief boek hebben geschreven en als die lezer bovendien

meent dat we in onze opzet en beschrijvingen redelijk onbevooroordeeld zijn gebleven. We nemen op een aantal punten wel stelling. Zuivere objectiviteit bestaat niet, en al helemaal niet over een zo karaktervol land als Griekenland.